

**AZ EMBER ÉS KÖRNYEZETE – A KOMPLEX KUTATÁS
MÓDSZERÉNEK KIALAKÍTÁSÁÉRT
(Az MTA Regionális Kutatások Központjáról és annak
folyóiratáról)**

1987 februárjától új tudományos folyóirat várja olvasóit. A "TÉR ÉS TÁRSADALOM", melyet az MTA Regionális Kutatások Központja ad ki, nem egyetlen szaktudomány elkötelezettje: problémafölvetése révén a közgazdász, a geográfus, a történész, a szociológus érdeklődésére és alkotó közreműködésére egyaránt számít. A fővállalt program – terület – és településfejlesztési kutatások interdiszciplináris megközelítésben – akár az RKK "hitvallása" is lehetne.

Regionális Kutatások Központja, Pécs

Az intézetet azzal a céllal hozták létre öt évvel ezelőtt, hogy a hazai terület- és településfejlesztést megalapozó kutatások akadémiai bázisintézmény legyen. Fő kutatási irányai ennek megfelelően a következők:

1. Az intenzív gazdasági fejlődés területi vonatkozásai,
2. A településhálózat szerkezeti és funkcionális átalakulása,
3. A természeti környezet komplex hasznosítása, védelmének lehetőségei.

Szellemi műhelyek szövetségévé válni – ez a törekvés határozza meg az RKK szervezeti fölépítését és működését.

A terv, hogy a műhelyhálózat mind a négy "régión" (Központi Körzet, Dunántúl, Észak-Magyarország, Alföld) átfogja, lassan megvalósul. (A Pécsen, Győrben, Budapesten, Kecskeméten és Békéscsabán tevékenykedő kutatócsoportok mellett, hatodikként most szerveződik a miskolci "filiálé.") Táji-területi adottságaiknak megfelelő, az önálló kezdeményezéseknek széles teret nyitó tudományos programokat a pécsi központ hangolja össze.

Valamennyi felsorolt kutatócsoport öt-tíz különböző végzettségű szakember munkahelye. Ami összeköti őket: a megoldandó probléma. A föld-rajzi, közgazdasági, szociológiai, stb. nézőpont együttes érvényesítése ugyanis alapfeltétele a településformáló folyamatok valóságghű föltárásának. Ahhoz, hogy a kis létszámú csoportok valóban érdemi munkát végezzenek, nélkülöz-

hetetlen az egyéb helyi, megyei ill. regionális hatáskörű intézményekkel való kapcsolattartás. (A munkatársaktól mindez olyan újfajta kutatói mentalitást igényel, aminek nem könnyű megfelelni!)

Az egyes műhelyekre szabott feladatokon kívül természetesen vannak az egész intézetet mozgósító, messzebbre tekintő tudományos vállalkozások is. Ezek közül jelenleg a megye- ill. országhatár menti települések "sajátos" helyzetének feltárása, kisvárosaink átfogó vizsgálata és az országos kontrollpontokon nyugvó Településfigyelő Hálózat megszervezése a legidőszorúbb.

Nyitottság – talán ez a szó jellemzi leginkább az RKK területi és tudományközi kapcsolatait. Legújabb kiadványukat is a kitekintés igényével bocsátották útjára.

"Tér és társadalom"

"A lap programjának meghatározásában az a kiindulópontunk – fogalmazza meg előszavában Enyedi György akadémikus, a szerkesztőbizottság elnöke –, hogy a társadalmi folyamatok megértéséhez, pontos feltárásához és előrejelzéséhez éppen olyan szükségünk van *térbeliségük*, földrajzi dimenziójuk vizsgálatára, mint időbeliségük, történetiségük elemzésére, vagy e folyamatok általánosított modellekbe rendezésére."

Az említett "földrajzi dimenzió" kettős kapcsolatrendszer foglalmában. Bár a folyóirat figyelemmel kívánja kísérni a társadalom és a természeti környezet kölcsönhatásait is, érdeklődésének középpontjában az ember – tér és ember – ember kapcsolatok összességével jellemezhető társadalmi környezet áll. Ennek legfontosabb elemei a települések.

A társadalmi folyamatok konkrét megjelenési formái csak a földrajzi környezet ismeretében értelmezhetők. Ez a fölfogás a társadalomtudományok számára sem idegen – gondoljunk csak a Szegei Alföldkutató Bizottság működésére, Erdei Ferenc indulására (1935), vagy a népi szociográfia jeles alkotásaira (1936 – 38)!

Az 1945 utáni időszak nem kedvezett a hasonló igényű valóságfeltárásnak. A falu háttérbe szorult, a településföldrajz és a szociológia kegyvesztett tudománnyá vált. A szocialista iparosítás vagy a kollektivizálás központi célkitűzésében éppúgy a "földről nézvést" országos léptékű, egységesítő szempontja érvényesült, mint a városokra alapozott településfejlesztésben.

A gazdaság- és társadalomirányítás centralizált rendszerének merevsége a hatvanas években megindult reformfolyamat hatására kezdett oldódni. Településpolitikánk alapelvei azonban csak egy újabb évtized elteltével módó-

sultak. A szemléleti változást a falusi tér tudományos újrafelfedezése s ennek nyomán a településkörnyezetből fakadó valós társadalmi hátrányok fölismérése készítette elő.

"Teleüléspolitikai viták után" – "új vizsgálódások előtt". Milyen problémákkal kíván foglalkozni a "TÉR ÉS TÁRSADALOM"? Ime néhány a címszavakba sűrített szerkesztői elképzelések közül:

– Térfelosztás és érdekérvényesítés; – Sérthetetlen-e a megyehatár?; – Miért és miben különbözik falu és város?; – Helyi hatalom – helyi társadalom; – Régióink és a tudomány

Ilyen és ezekhez hasonló kérdések nemcsak tanulmányok tárgyai lehetnek. A folyóirat hozzászólások, szakmai viták és recenziók közlésére is vállalkozik. Negyedévenként fog megjelenni, akadémiai támogatással, a Magyar Posta terjesztésében. Ami pedig szerzőit illeti: a témában érdekelt valamennyi szakember előtt nyitva áll.

Eddig a tervek. S most lássuk, mit sikerült valóra váltani belőlük az I. évfolyamban. (Az egyes rovatok sajátos arculatát – az ott szereplő írások "leltározása" helyett – a teljesség igénye nélkül válogatva igyekszem bemutatni.)

Bár a "TÉR ÉS TÁRSADALOM" idáig megjelent három számában főként földrajzosok, szociológusok és közgazdászok kapnak szót, az elképzelések szerint korántsem ez a végleges arány. A szerzők többsége intézeti munkatárs, akik zömmel saját szűkebb szakterületükre invitálják az olvasót.

A tanulmányok között modell- vagy hipotézisalkotó elméleti frásokat éppúgy találunk, mint konkrét kutatási eredményeken nyugvó elemzéseket.

Mezőgazdasági termelési rendszereink térhódítása (2. szám) – Széltelepülés és szervezeti koncentráció a magyar iparban (2.). Ezek a címszavak egy-egy, a területi kutatások körébe tartozó tanulmányt idéznek. Szerzőik valamely társadalmi – gazdasági folyamat térbeliségét hangsúlyozzák.

Más kutatók a társadalom oldaláról közelítik meg a problémát, nem egyszer történeti kitekintéssel. *Erdősi Ferenc* írása például – "Területi érdek és vasúti közlekedés" (1.) – a dualizmus korába vezet vissza. A szerző azt igyekszik föltárni, hogy az osztrák birodalom és a magyar állam törekvései mellett milyen regionális, provinciális és lokális érdekek játszottak szerepet vasúthálózatunk térszerkezetének kialakításában. A 3. számban olvasható az újabb fejezet, amelyben – ágazati és területi érdekek erőviszonyait mérlegelve – közlekedésfejlődésünk 1945 utáni szakaszát értékeli Erdősi. Megdöbbenő példákkal világítja meg a kisvasutak részleges folszámolásának s úthálózatunk sokszor ésszerűtlen vonalvezetésének hátterét.

Böhm Antal, szociológus, ezúttal a lakossági részvétel esélyei szempontjából vizsgálja a helyi hatalom problémáját (1.). A centrum és a munkahely túlsúlya a lokalitás ill. a lakóhely ellenében – alaptétele szerint a "hatalmi koordináta-rendszer" eme torzulása Magyarországon történelmi örökség. Helyreállítható-e az egyensúly és miként? Böhm a lehetőségek és a tényleges esélyek számbavételével keresi a választ. Eötvös József szavait idézi útmutatóképpen: "... az egyéni szabadság védszere demokratikus államokban az államhatalom támadásai ellen ugyanaz, mely az egyéni szabadságot századokig védte egyeduralmakban az államhatalom ellen, tudniillik: erős községek alkotása ..."

Egy sajátos településtípus, "a kisváros" ad keretet *Bánlaky Pál* társadalom – központú elemzésének (1.). A szociológus a kisvárosi lét lényegét próbálja meghatározni, pusztán a hipotézisalkotás igényével.

Kovács Terézt egy félig vállalkozó, félig TSZ – tag paraszti réteg, a szakszövetkezeti tagság életmódja foglalkoztatja. Kerekegyházi esettanulmányában (2.) a 30–49 éves és az 50 év fölötti korosztály gazdálkodását, értékrendszerét, életstratégiáit veti össze. Van-e kapcsolat a két nemzedék irányadó gazdái között? Életútvizsgálata a generációváltást követő gazdálkodásváltás emberi ellentmondásaira irányítja a figyelmet.

Folyóiratunk nem zárkózik el szakmai viták, kutatási koncepciók, egyéni vélemények közlésétől sem. Ezeknek a "Nyílt tér" c. rovat teremt fórumot.

"Településpolitikai viták után – cselekvés közben – új vizsgálódások előtt". *Beluszky Pál* elgondolkodtató helyzetértékelése (1.) adalék saját korunk megértéséhez. Mert a magyar településpolitikai 1945 utáni útkeresésében gazdasági – társadalmi fejlődésünk valamennyi ellentmondása tükröződik. A szerző közel harminc éves kutatói pálya felelősségével összegez s ad hangot kételyének: "Elképzelhető-e fokozódó jövedelmi, társadalmi egyenlőtlenségek mellett kiegyenlítődés a települések között?!"

Ez a vitaindítónak szánt kis tanulmány többeket is nézeteik kifejtésére késztetett. Településpolitikánk aktuális feladatain túl olyan kérdések is napirendre kerültek már, mint a gazdasági térfelosztás nehézségei (2.) vagy a tudományos elméletek importjának lehetősége (3.). Történész szemmel nézve kétségtelenül *Nádasi Éva*: "Faluk és közösség" címmel megfogalmazott kutatási hipotézise a legérdekesebb (3.).

A "Múltunk" rovat számára furcsamód a jelen fontos igazán. Elsősorban település- és tudománytörténeti érdekességeket olvashatunk itt, olyan írásokat tehát, amelyek a közeli vagy távolabbi múlt máig ható érvényű tanulságait elemzik.

Két tanulmány idézhető példaképpen: *T. Mérey Klára* statisztikai adatok alapján készült "pillanatfölvétele" a századeleji Pécsről (2.), ill. *Hajdú Zoltán* dolgozata, amely az 1945 előtti magyar vonzaskörzet – kutatásokról ad képet (1.).

A "Kitekintés" rovatszerkesztői – keletre és nyugatra egyaránt tekintve – a szakterület legfrissebb külföldi eredményeit kívánják hozzáférhetővé tenni.

W. B. Stöhr írása (1.) a szó szoros értelmében "kitekintés". A bécsi professzor nyugat – európai körképet rajzolva mutatja be, milyen területfejlesztési stratégiák követték egymást 1945 – től napjainkig. A másik két cikk kelet – európai tapasztalatokat közöl. *M. Potrykowski* (3.) az 1975-ös lengyel közigazgatási reform óta eltelt tíz esztendőit teszi mérlegre, a *Fedoszejev – Trockovszkij – Zaslavszkaja* szerzőhármás (2.) pedig a szovjet gazdasági körzetkutatások néhány új szempontjára hívja föl a figyelmet. Az összehasonlítás lehetősége adott...

A "TÉR ÉS TÁRSADALOM" első három száma kísérlet, próbálkozás, de ígéret is. Az együttgondolkodás ígérete.

DURÓ ANNAMÁRIA